

ALLTID
DEN SAMME
SNØEN

OG ALLTID
DEN SAMME
ONKELEN

HERTA MÜLLER

ALLTID
DEN SAMME
SNØEN

OG ALLTID
DEN SAMME
ONKELEN

oversatt av Ute Neumann

NORSK
LITTERATURFESTIVAL

SIGRID UNDSET
DAGENE

tiden

SETT BAKFRA VAR KVINNENES FRISYRER sittende katter. Hvorfor må jeg si sittende katter for å beskrive håret?

Alt ble alltid til noe annet. Først nesten umerkelig noe annet, når man bare betraktet det sånn for seg selv. Men så påtakelig noe annet, når man måtte finne ord for det fordi man snakket om det. Vil man beskrive noe presist, må man finne noe i setningen som er helt annerledes for at beskrivelsen skal bli presis.

Alle kvinnene i bygda hadde lange, tykke fletter. Fletten ble lagt dobbelt, ført loddrett oppover langs bakhodet og festet foran på issen med en halvrund hornkam. Tennene på hornkammen ble borte i håret, bare endene på den buede kanten stakk opp som små, spisse ører. Med ørene og den tykke fletten så kvinnenes bakhoder ut som katter som satt rette som lys.

Disse omflakkende egenskapene som forvandlet

en gjenstand til en annen, var uberegnelige. De forvrengete inntrykkene lynraskt og gjorde med dem som de ville. Hver kvist som fløt i vannet, liknet en slange. Den permanente redselen for slanger gjorde at jeg fikk vannskrekk. Ikke fordi jeg var redd for å drukne, men fordi jeg var redd slangeveden, disse spinkle, flytende kvistene, lærte jeg aldri å svømme. De innbilte slangene virket sterkere på meg enn ekte kunne gjort, de var alltid i tankene mine når jeg så elven.

Og hver gang en gravferd nærmet seg kirkegården, ble det ringt med den vesle klokken. Et langt tau, og i enden den vesle klokken som kimet inntrengende med korte klemte – for meg var dette kirkegårdsslangen, som med sin sukkersøte tunge lokket folk i døden og de døde i graven for å kjæle med dem. Og det var godt for de døde å bli kjælt med, det kunne man praktisk talt kjenne på den milde vinden som strøk over kirkegården. Det som var godt for de døde, syntes jeg var vemmelig. Og jo vemmeligere jeg syntes det var, jo mer måtte jeg tenke på det. For det var alltid et vindpust, en eller annen kjølig eller varm og tørr vind, og det

uroet meg. Men i stedet for å skynde meg, var det bare pusten min som gikk fortere, og jeg bar vannet sakte, vannet blomstene sakte, for å være der lenger. Kan hende var det en slags syke, behovet for disse innbilte gjenstandene med sine omflakkende egenskaper i hodet. Jeg lette stadig etter dem, derfor søkte de meg. De fulgte etter meg som et kobbelt med hunder, som om jeg matet dem med min frykt. Antakelig matet de meg, ga frykten min et bilde. Og bilder, særlig truende bilder, likner frykten. Truende bilder slipper å trøste og derfor slipper de å skuffe, og derfor går de aldri i stykker. Man kan igjen og igjen forestille seg det samme bildet i hodet. Når man kjenner det helt og holdent, blir det alltid en slags støtte. Gjentakelsen fikk bildet til å virke nytt hver gang, og det skånte meg.

Da bestevenninnen min sa farvel til meg dagen før jeg skulle utvandre, da vi holdt rundt hverandre og trodde at vi aldri skulle se hverandre igjen, fordi jeg ikke ville få reise inn i landet og hun aldri ville få reise ut – da venninnen sa farvel, greide vi ikke å rive oss løs fra hverandre. Tre ganger gikk hun

ut døren og kom tilbake hver gang. Først etter den tredje gangen gikk hun fra meg, hun gikk med regelmessige, taktfaste skritt så lenge som gaten var lang. Gaten var helt rett, så jeg så den lyse jakken hennes bli liten og mindre, og merkelig nok lyste den grellere jo større avstanden ble. Jeg vet ikke om det var skinnet fra vintersolen, det var i februar, eller om det var øynene mine som skinte på grunn av tårene, eller om det var stoffet i jakken som skinte – men én ting vet jeg: Jeg så etter venninnen min, og mens hun gikk sin vei, glitret ryggen hennes som en sølvskje. Slik kunne jeg intuitivt sammenfatte hele atskillelsen med ett ord. Jeg kalte den sølvskje. Og dét var det som enkelt og greit beskrev hendelsen helt presist.

Jeg stoler ikke på språket. Jeg vet utmerket godt fra meg selv at språket alltid må ta noe som ikke tilhører det for å bli presist. Jeg vet ikke hvorfor språkbilder er så tyvaktige, hvorfor enhver sammenlikning må tilrane seg egenskaper den ikke har krav på, samme hvor holdbar den er. Først når man dikter opp noe, oppstår overraskelsen, og det viser seg om og om igjen at først den oppdiktede

overraskelsen bringer setningen nærmere virkeligheten. Først når et inntrykk raner et annet, når en gjenstand river til seg materialet til en annen og benytter seg av det – først når det som i virkeligheten er utelukket, er blitt rimelig i setningen, kan setningen hevde seg overfor realiteten, som en egen, ordskapt realitet – som likevel er holdbar.

Moren min var av den oppfatning at skjebnen alltid kommer til familien vår om vinteren. Det var jo vinter da hun utvandret fra Romania med meg, det var februar. For 20 år siden.

Noen dager før man selv skulle reise, fikk man sende 70 kilo bagasje per person i forveien, fra tollstasjonen like ved grensen. Tingene måtte pakkes i en stor trekasse med foreskrevne mål. Det var landsbysnekkeren som bygde kassen, den var av lyst akasietre.

Jeg hadde helt glemt denne utvandringsskassen. Jeg hadde ikke tenkt på den siden 1987, da jeg flyttet til Berlin. Men så kom det en tid da jeg måtte tenke på den hele dager i strekk, for den spilte en verdensomfattende viktig rolle. Utvandringsskassen vår hadde skrevet historie, den var blitt midtpunktet

i en begivenhet som berørte hele kloden, den var berømt, i dagevis var den å se på fjernsyn. Sånn er det når gjenstander blir selvstendige, når de helt uten grunn smetter inn i andre ting i hodet: De smetter enda mer inn i andre ting når hodet vet at de slett ikke har noen forbindelse med de andre tingene. Jeg så altså stadig utvandringsskassen vår på fjernsyn, fordi paven var død. Kisten hans så ut akkurat som utvandringsskassen. Da kom jeg til å huske alt dette med utvandringen.

Moren min og jeg dro av gårde med utvandringsskassen i en lastebil klokken fire om natten. Det var fem, seks timers vei til tollstasjonen. Vi satt på lasteplanet, på gulvet i le av kassen. Natten var kald som glass, månen duvet opp og ned, øyeneplene var stive av kulden, som frossen frukt i pannen. Det gjorde vondt å blunke, som om man hadde froststøv i øynene. Til å begynne med duvet månen smal og litt bøyd, senere, da det ble enda kaldere, begynte den å stikke, den var skarpslipt og hvass. Natten var ikke sort, men gjennomsiktig fordi snøen tedde seg som et gjenskinn av dagslyset. Det var for kaldt til å snakke på denne turen.

Når ganen fryser, har man ikke lyst til å åpne munnen hele tiden. Jeg ville ikke si et knyst. Men så måtte det snakkes likevel, for moren min sa, kanskje til seg selv, men høyt av vanvare:

Det er alltid den samme snøen.

Med dette mente hun januar 1945, da hun ble deportert til tvangsarbeid i Sovjetunionen. Ungdommer helt ned til seksten år sto på russernes lister. Mange gjemte seg. Moren min hadde allerede sittet fire dager i et jordhull i hagen til naboen, bak låven. Men så kom snøen. De kunne ikke lenger gå med mat til henne i skjul, hvert skritt mellom huset, låven og jordhullet ble synlig. Overalt i snøen, overalt i landsbyen vistes veiene til alle skjulestedene. Man kunne lese fotsporene i hagene. Snøen anga dem. Det gjaldt ikke bare moren min, mange måtte frivillig komme frem fra skjulestedene sine, frivillig tvunget av snøen. Og det betydde fem år i arbeidsleir. Det har moren min aldri tilgitt snøen.

Senere sa mormor til meg: «Det er umulig å etterlikne nyfalt snø, det er umulig å dandere snø sånn at den ser uberørt ut. Jord går det an å

dandere,» sa hun, «sand, til og med gress hvis man gjør seg litt flid, vannet danderer seg av seg selv, for det svelger alt og seg selv og lukker seg straks det har svelget. Og luften,» sa hun, «er alltid ferdig dandert, for den går det ikke an å se i det hele tatt.»

Ut fra dette ville ethvert materiale ha tidd, bortsett fra snøen. Den dag i dag tror moren min at den tykke snøen bærer hovedskylden for at hun ble deportert. Hun tror at snøen ganske riktig falt i landsbyen som om den visste hvor den var, som om den hørte hjemme der. Men at den tedde seg som en fremmed og straks stilte seg til tjeneste for russerne. Snøen er hvitt svik. Det er akkurat det moren min mente med setningen: Det er alltid den samme snøen.

Moren min sa aldri ordet *svik*, det trengte hun ikke. Ordet *svik* var der fordi hun ikke sa det. Og ordet *svik* ble faktisk større med årene, jo oftere hun fortalte sin historie uten ordet *svik*, i form av gjentatte setninger med de alltid like, utstansede formuleringene som ikke trengte ordet *svik*. Først lenge etterpå, da jeg hadde kjent deportasjonshistorien i årevis, la jeg merke til at ordet *svik*

hadde vokst seg monstrøst stort fordi det konsekvent var blitt unngått i fortellingen, det var blitt så fundamentalt at man kunne sammenfattet hele historien med ordet *snøsvik*, om man ville. Opplevelsen var så sterk at bare alminnelige ord dugde når hun fortalte om den i årene etterpå, ingen abstrakta, ingen forsterkede ord.

Snøsvik er mitt ord, og det er av samme slag som *sølvskje*. Et direkte ord for kompliserte, lange historier, et ord som inneholder mye uuttalt fordi det unngår alle detaljer. Fordi slike ord forkorter hendelsesforløpet til et punkt, forlenges forestillingene om de utallige mulighetene inni hodet. Et ord som *snøsvik* tillater mange sammenlikninger fordi ingen er blitt gjort. Et slikt ord spretter frem fra setningen som om det var laget av et annet material. For meg heter dette materialet: «trikset med språket». Det er trikset med språket jeg alltid er så redd for og som jeg blir avhengig av. Redd, fordi jeg føler at mens jeg trikser, blir noe bortefor ordet sant, når trikset lykkes. Fordi jeg holder på så lenge for å lykkes med det, at det er som om jeg prøver å forhindre det. Og fordi jeg vet at

spagaten mellom å lykkes og mislykkes gynger som et hoppetau, bare at det er tinningene som hopper, ikke føttene. Oppfunnet ved hjelp av trikset og dermed absolutt kunstig, slik gynger et ord som *snøsvik*. Materialet i ordet forvandles og skiller seg ikke lenger fra en naturlig, fysisk sterk følelse.

Det første sviket jeg husker, var mitt eget. Det er sviket med kalven. Men i hodet mitt dreide det seg om to kalver den gangen, og jeg målte den ene kalven opp mot den andre, ellers hadde jeg ikke sveket. Den ene kalven ble båret inn i rommet, og den andre kalven fikk brukket foten. Den ene kalven ble båret inn i rommet like etter fødselen og lagt på divanen foran sengen til farfar. Farfar hadde ligget lammet i denne sengen i flere år. Og han så på den nyfødte kalven med stikkende, grådige øyne, en hel halvtime uten å si et ord. Og jeg satt på divanen ved fotenden av sengen og ved fotenden til kalven. Og jeg så på farfar. Medfølelsen med ham knuste nesten hjertet mitt, akkurat som vemmelsen for blikket hans. Det var et tyvaktig blikk, spent direkte på kalven, det hang stramt i

luften som en glassnor mellom sengen og kalven. Et blick fra pupiller som skinte som små metallkuler som nylig var blitt loddet fast. En uanstendig, fortvilt beundring som åt kalven med øynene. Farfar så bare den nye kalven, han så ikke meg – gudskjelov. For jeg følte hvor grådige slike blick var, som om de ikke skjemmes for noe. For en øyenhunger, tenkte jeg. Da ble også *øyenhunger* et av disse ordene som stadig gikk igjen i hodet mitt.

Ja, det var den ene kalven. Og den andre kalven fikk brukket foten med en øks like etter fødselen, sånn at det skulle være lov å slakte den. Det var forbudt å slakte kalver, man måtte levere dem fra seg til staten, etter et par uker, når de hadde lagt på seg tilstrekkelig. Bare når det skjedde en ulykke, ga dyrlegen lov til nødslakting, og man fikk beholde kjøttet og spise det selv. Da far skildret ulykken med kalven for dyrlegen, viste ham hvordan kua hadde satt den tunge foten sin på kalven, skrek jeg: Du lyver, det var du som gjorde det med øksen.

Jeg var syv år gammel og hadde lært av foreldrene mine at man aldri skal lyve. Men jeg visste også at staten er ond og putter folk som snakker

sant i fengsel. Og jeg visste at dyrlegen er en fremmed i landsbyen og at han er mot oss og for staten. Jeg sendte nesten faren min i fengsel den dagen fordi han instinktivt stolte på at jeg var i stand til å skille mellom løgn som var forbudt hjemme, og nødløgner som var tillatt på grunn av alle forbudene. Da dyrlegen gikk etter å ha mottatt en fet bestikkelse, forsto jeg, uten å kjenne ordet, hva jeg hadde gjort, hva et svik er. Jeg følte meg knusktørr, jeg var kvalm fra ganen og helt ut i tærne.

I årevis hadde vi pent levert fra oss alle kalver til staten. Nå ville vi spise kalvekjøtt. Det var saken. Men saken dreide seg også om flere prinsipper som ble rotet sammen. Løgn, sannhet og verdighet. Staten var det alltid lov å lyve for, for det var den eneste måten å oppnå rettferdighet på – det visste jeg. Løgneren til faren min fungerte, den var smidig, og nødvendig var den også. Men hva var det så som fikk meg til å svike far overfor den fremmede dyrlegen? Jeg tenkte på den andre kalven hos farmor og farfar, i det andre huset, som den samme far hadde båret i armene sine fra stallen og inn på rommet og lagt på fløyelsdivanen. Kalven på

divanen var ikke vakker å se på, for en kalv hører ikke hjemme på en divan. Den var til og med stygg der den lå, selv om den ikke kunne noe for at den var en kalv på en fløyelsdivan, at den ble skjemt bort på denne måten. Men kalven som hadde fått brukket foten med øksen, den var vakker. Ikke av medlidenhet fordi den skulle slaktes. Vil man spise kjøtt, må jo dyrene slaktes – nei, kalven var vakker nettopp fordi man ikke bare kunne slakte den ved å slakte den, men først måtte plage den og vise den frem. Dermed ble den et betydningsfullt vesen, selv i mine bondeøyne. Utallige ganger, hver eneste dag, så jeg på når høns, harer eller geiter ble slaktet. Jeg visste hvordan man drukner kattunger, slår i hjel hunder, dreper rotter med gift. Men den brukne foten gjorde at jeg ble grepet av en ukjent følelse, jeg ble tatt av kalvens naturlige skjønnhet, av dens nærmest notorisk sukkersøte uskyld, en slags smerte over misbruket. Det kunne ha endt med fengsel for far. Fengsel – ordet traff meg klart som en kniv, hjertet banket helt oppe i tinningen på meg i mitt knusktørre svik.

Ja, det var et annet svik enn *snøsviket*.

Det var kanskje fordi den nattlige turen på lastebilen over sletten, forbi de tomme åkrene, var så lys som tynn melk, at jeg kom til å tenke på sviket med kalven, med de to kalvene. Mor hadde jo bare snakket om *snøsviket* i le av utvandringsskassen vår.

Den gangen ble hun kjørt til leiren i en plomberet krøttervogn, og nå satt hun på en lastebil sammen med meg på vei til tollen. Den gangen ble hun bevoktet av militsen med geværer, nå var det bare månen som så på. Den gangen var hun en som skulle sperres inne, nå var hun en som skulle utvandre. Den gangen var hun tyve og nå over seksti.

For en sekstiåring med sytti kilo bagasje var det ille å kjøre gjennom snøen med en utvandringsskasse på en lastebil under månen i februar, men ingenting kunne sammenliknes med 1945. Etter år med trakassering ville jeg bort fra dette landet. Selv om nervene mine var tynnslitte, selv om det måtte til for å unnsnippe Ceaușescu-regimet og etterretningstjenesten, selv om det var nødvendig for ikke å gå fra forstanden; det var LIKEVEL et ønske, ikke tvang. Jeg ville bort, og hun ville fordi jeg ville. Det var jeg nødt til å si til henne på

denne lastebilen, selv om ganen min frøs mens jeg snakket. «Slutt å sammenlikne, snøen kan ikke noe for det,» måtte jeg si til moren min, «snøen har ikke drevet oss frem fra noe skjulested.»

Den gangen var jeg ikke langt fra å gå fra vettet. Jeg var så ødelagt, nervene mine yppet seg overfor meg, frykten jeg følte rant fra huden min og inn i alle gjenstander jeg romsterte med. Og de begynte straks å romstere med meg. Når man gløtter litt over kanten, navigerer millimeterfint mellom underlig og normal inni hodet, når man ser seg selv gjøre det, da har man nådd normalitetens ytterste flik. Da bør det ikke skje så veldig mye mer. Da vil man gjerne ta godt vare på seg selv, man forsøker å skille mellom tanker og følelser. Man vil jo putte alt inn i hodet slik man er vant til, men ikke lenger smette det inn i hjertet. Man spankulerer omkring inni seg selv i dobbel utgave: én forstørret, men totalt fremmed – og én svært velkjent, men altfor liten og uskarp. Man føler hvordan det ugjenkjennelige vokser, hvor diffus man blir. Denne tilstanden er farlig, man kan passe på som en smed, men uansett hvor godt man

passer på, vet man ikke når det tipper over. Bare at det tipper over hvis ikke dette drittlivet endrer seg.

Som jeg sa til moren min: Det manglet ikke bare et skjulested i snøen, det manglet også et inni hodet mitt. Jeg skjønte at jeg måtte bort. Jeg var helt utkjørt, i noen måneder hadde jeg blandet sammen latter og gråt. Jeg visste fortsatt når man ikke skal gråte og når man ikke skal le, men det hjalp ikke. Jeg visste hva som var riktig og gjorde det som var galt. Jeg greide ikke lenger å holde meg til det jeg visste. Jeg lo og gråt om hverandre og over hodet på meg selv.

I en slik tilstand ankom jeg Nürnberg, transittleiren Langwasser. Det var en høy tårnblokk vis-à-vis området der Hitler hadde holdt sine partikongresser. Små sovesker i blokken, vindusløse ganger med bare neonlys, utallige kontorer. Jeg ble avhørt av den tyske etterretningstjenesten den første dagen. Så på nytt den andre dagen, i flere omganger med pauser, og igjen den tredje, den fjerde dagen. Det var helt åpenbart for meg: Securitate bodde ikke i Nürnberg sammen med meg, det var bare den tyske etterretningstjenesten

som holdt til der. Nå var jeg der den var, men hvor, for pokker, var jeg kommet? Granskere ble de kalt, disse forhørerne, granskningsnemd A og granskningsnemd B sto det på døren. Gransker A gransket om jeg ikke «hadde et oppdrag» likevel. Ordet «spion» ble ikke uttalt, men gransket ble det: «Hadde De noe med etterretningstjenesten der å gjøre?» «Den hadde med meg å gjøre, det er en forskjell,» sa jeg. Det var opprørende. Så gransket gransker B. «Ville De styrte regjeringen, nå er det bare å innrømme det, det er jo snøen fra i fjor nå.»

Da skjedde det. Jeg kunne ikke tåle at en gransker i dette landet avfeide livet mitt med en talemåte. Jeg spratt opp fra stolen og sa altfor høyt: Det er alltid den samme snøen.

Jeg likte ikke talemåten om snøen fra i fjor før heller, fordi den ikke vil vedkjenne seg det som var i fjor. Nå kjente jeg tydelig hva det er jeg ikke tåler med denne talemåten om snøen fra i fjor: Jeg tåler ikke at en metafor så simpelt skal ta seg til rette, at den viser en slik forakt. Så usikkert dette uttrykket må være når det briser seg på denne måten, ter seg så arrogant. Det ligger jo i uttrykket at denne

snøen faktisk var viktig i fjor, ellers hadde man vel ikke behøvd å snakke om den, kvitte seg med den i dag? Hva jeg tenkte så, sa jeg ingenting om til granskeren.

På rumensk fins det to ord for snø. Det ene, det poetiske ordet for snø, er NEA. Og NEA er på rumensk også en herre som man kjenner for godt til å være dis med og for lite til å være dus med. På tysk ville man kanskje si ONKEL. Noen ganger brukes ord som de selv vil. Jeg måtte ståsette meg mot granskeren og suggesjonen fra det rumenske språket, som sa til meg: Det er alltid den samme snøen og alltid den samme onkelen.

Og så hendte det enda en ting: Mens jeg – nettopp ankommet transittleiren i Nürnberg fra diktaturet – ble avhørt av en tysk etterretningsmann, tenkte jeg: Nå er jeg aldeles nyreddet og sitter her i Vesten som kalven på divanen. Det var embetsmannens øyenhunger som først fikk meg til å forstå at ikke bare den plagede kalven med den brukne foten var blitt misbrukt, men også – bare på mer snedig vis – den bortskjemte kalven på divanen.

Hver vinter kom hvitesyersken hjem til oss.

Da ble hun hos oss i to uker, spiste og sov i huset vårt. Hun hadde fått det navnet fordi hun bare sydde hvite ting: skjorter og undertøy og truser, og nattkjoler og brystholdere og strømpeholdere og sengetøy. Jeg holdt meg mye i nærheten av symaskinen, jeg så stingene strømme ut og bli en søm. Den siste kvelden hun var hos oss, sa jeg etter aftens: Sy noe å leke med til meg.

Hun sa: Hva vil du jeg skal sy til deg.

Jeg sa: Sy et stykke brød til meg.

Hun sa: Da må du senere spise alt du har lekt med.

Spise alt man har lekt med. Det kunne også være en måte å definere skriving på. Hvem vet: Det jeg skriver, må jeg spise, det jeg ikke skriver – eter meg. Det forsvinner ikke fordi jeg spiser det. Og jeg forsvinner ikke fordi det eter meg. Sånn er det når gjenstander gjør seg selvstendige og språkbilder tyvaktig tar noe som ikke tilhører dem. Det er nettopp når jeg skriver, når ord blir til noe annet for å være presise, at jeg hoderystende slår fast:

Det er alltid den samme snøen og alltid den samme onkelen.

Utgitt på norsk:

Hjertedyr (1996)

Mennesket er en stor fasan i verden (1990/2007)

Reven var alt dengang jeger (1993/2006)

Sats og trykk: Dialecta Kommunikasjon as

ISBN: 978-82-05375-46-8